

MATTI PELTONEN

Michel Foucault'n historiallisesta ajattelusta

Matti Peltonen tutkii artikkelissaan Michel Foucault'n lähestymistavan historiallista puolta. Hänen mielestään Foucault'n tutkimusotteen kuvaaminen (tiedon) arkeologiaksi tai (vallan) genealogiaksi ei tavoita lainkaan tätä keskeistä aspektia. Hänen työnsä luonnehtiminen tieteenhistorialliseksi ei myöskään avaa otteen omaperäisyyttä. Artikkelissa pyritään osoittamaan, miten ranskalaisen ajattelijan metodologian historiallisuuden sivuuttaminen on marginalisoinut tämän otteelle keskeisen dispositiivin (dispositif) käsitteen.

■ Etenkin Foucault'n tekstien tasoltaan vaihtelevat englanninkieliset käännökset ovat kätkeneet dispositiivin käsitteen tulkitsemalla sen jatkuvasti yhä uusilla ja epäjohdonmukaisilla tavoilla. Historiallisuus oli keskeistä Foucault'n tutkimusotteelle 1950-luvun puolivälistä lähtien. Sen avulla hän vältti universalismin käsitteenmuodostuksessaan. Historiallisen dispositiivi-käsitteen kautta Foucault rinnastuu niihin historiallisiin sosiologeihin, jotka suhtautuivat 1970- ja 1980-luvulla arvostelevasti modernisaatioteoriaan.

Hulluuden historian tutkimusotteen arvoitus

Haluan ottaa esille kysymyksen Michel Foucault'n väitöskirjan *Folie et déraison: Histoire de la folie à l'âge classique* (1961) metodologiasta ja tämän metodologian epämääräisestä asemasta valtavirran Foucault-tulkintoissa.¹ Tämä on tarpeellinen näkökulma, koska Foucault'n tutkimusote hänen väitöskirjassaan ja usein myös sitä seuranneessa työssä *Naissance de la clinique: Une archéologie du regard médical* (1963) sivuutetaan hänen ajatteluaan luonnehdittaessa.

Millaista historiallisuutta Foucault'n väitöskirjan tutkimusote edusti ja miten on selitettävissä filosofina pidetyn tutkijan varhainen viehtymys historialliseen tarkastelutapaan aikakautena, jolloin niin moni muu yhteiskuntatieteilijä suunnisti strukturalismin ajattomaan maailmaan? Foucault'n lähestymistavan historiallisuuden ymmärtäminen auttaa hahmottamaan myös hänen tuotantonsa kokonaisuutta, eikä vain 1950-luvun lopulla väitöskirjasta alkanutta varhais- tuotantoa.

Jostain syystä useat Foucault'n tutkimusotteen kuvaajat lähtevät mieluiten liikkeelle vuonna 1966 ilmestyneestä *Les Mots et les choses: une archéologie des sciences humaines* -teoksesta tai vieläkin myöhemmistä teksteistä. Onkin tullut tavaksi jakaa Foucault'n ajattelu kahteen kauteen, (tiedon) arkeologiaan ja (vallan) geneologiaan.²

1. Artikkelin pohjatyö on tehty Suomen Akatemian varttuneen tutkija apurahan turvin.

2. Varhainen esimerkki Foucault'n ajattelun vaiheiden kaksijakoisesta periodisoinnista on Alan Sheridan (1980) *Michel Foucault: The Will to Truth*, London:

Joskus tätä jakoa vielä täydennetään ”subjektivisaation” kaudella.³ Näitä oletettuja kausien mukaan hänen teoksiaan ryhmitellään kahteen osaan. Tällöin syntyy ongelma teosten *Folie et déraison* ja *Naissance de la clinique* asemasta. Ne eivät selvästikään ole samalla tavalla ”(tiedon) arkeologiaa” kuin 1960-luvun jälkipuoliskon monografiat, mutta ovat valmistuneet huomattavasti ennen Foucault’n ”(vallan) genealogisen” kauden alkua ja sen merkinä pidetyn *Surveiller et punir* -teoksen (1975) ilmestymistä.

Puhuminen (tiedon) arkeologiasta ja (valan) genealogiasta Foucault’n ajattelun peräkkäisinä kausina on ongelmallista myös siksi, että ne ovat aspekteja hänen historiallisesta tutkimusotteestaan ja toimivat rinnakkain sulkematta toinen toistaan pois.⁴ Liittämällä nämä käsitteet tiukasti tietoon ja valtaan ne kytketään tarpeettoman kiinteästi Foucault’n tutkimuskohteisiin, ja niiden metodologinen status hämärtyy ja ohenee.

Tavistock Publications. Pierangelo Di Vittorio tekee poikkeuksen äskettäisessä artikkelissaan löytäessään Foucault’n tuotannosta kolme erillistä kautta: alun ”naivin” genealogian, ”poikkeaman” genealogisesta tarkastelusta 1960-luvun jälkipuoliskolla ja paluun genealogiaan toukokuun 1968 jälkeen. Pierangelo Di Vittorio (2006) *From Psychiatry to Bio-Politics or the Birth of the Bio-Security State*, teoksessa Alain Beau- lieu & David Gabbard (toim.) *Michel Foucault and Power Today: International Multidisciplinary Studies in the History of the Present*, London: Lexington Books, 71–80. Béatrice Han puolestaan laskee jo *Naissance de la clinique* -teoksen Foucault’n arkeologiseen kauden, mutta ei sano mitään hänen 1961 ilmestyneestä väitöskirjastaan *Folie et déraison: Histoire de la folie à l’âge classique*. Béatrice Han (2002) *Foucault’s Critical Project. Between the Transcendental and the Historical*, Standord: Stanford University Press, xiii. Kohtuullisen asiallinen kuvaus Foucault’n ajattelun vaiheista on jo hänen elinaikanaan ja myötävaikutuksellaan ilmestyneessä teoksessa Hubert L. Dreyfus & Paul Rabinow (1982) *Michel Foucault. Beyond Structuralism and Hermeneutics*, Brighton: Harvester Press.

3. Varhainen esimerkki tästä Foucault’n ajattelun kolmijakoisesta periodisaatiosta on Arnold I. Davidson (1986) ’Archaeology, Genealogy, Ethics’, teoksessa David Couzens Hoy (toim.) *Foucault. A Critical Reader*, Oxford: Basil Blackwell, 221–233.

4. Aatehistoriansa arkeologisuudella Foucault viittasi siihen, ettei hänelle ollut tärkeätä kuka jonkin ajatuksen oli esittänyt ja kuinka todenmukainen ajatus oli. Genealogia liittyi historiallisen vakioisuuden kiistämiseen ja ilmiöiden alkuperän etsimisen hyödyttömyyden korostamiseen. Silloin kun näillä käsitteillä tarkoitetaan Foucault’n tutkimusotteen vaiheita, niille tavallisesti annetaan paljon laveampi merkitys.

Toinen tapa väistää kysymys historiallisuudesta Foucault’n metodologisessa ajattelussa on liittää hänet osaksi ranskalaista ”historiallista epistemologiaa” (Gaston Bachelard, Georges Ganguilhem).⁵ Tässä väistöliikkeessä tutkimuskohteen (tiedon ja tieteen) määrittely muuttuu helposti Foucault’n lähestymistavan kuvaukseksi ja hänen näkökulmansa historiallisuuden selittäminen unohtuu loppujen lopuksi kokonaan.

David Macey kertoo Foucault’n väitöskirjan näkökulmasta tuoreessa pienoiselämäkerrassa:⁶

Hän ei kuvaile metodologiaansa yksityiskohtaisesti, vaikkakin useimmat lukijat ovat tunnistaneet väljän samankaltaisuuden niin sanotun mentaliteettien historian koulukunnan kanssa.

Macey’n kommentti on täysin ymmärrettävä nykypäivän näkökulmasta. On helppo tunnistaa Foucault-otteen samanhenkisyyttä erityisesti *Annales*-patriarkka Lucien Febvren mentaliteettihistoriallisten ideoiden kanssa.⁷ Mutta 1950-luvun puolivälissä ei ollut vielä olemassa Macey’n mainitsemaa mentaliteettien historian koulukuntaa. Viittaus mentaliteettien historiaan ei myöskään kerro vielä paljoa tutkimusotteesta, sillä mentaliteetit ovat tutkimuskohde, jota on lähestytty erilaisilla menetelmillä. Siksi sen mainitseminen ei auta kunnolla edes alkuun Foucault’n väitöskirjan tutkimusotteesta hahmottamisessa. Ajoituksen lisäksi ongelmana on se, että mentaliteettihistorian tutkijat ovat historiantutkijoita, mutta Foucault oli opiskellut filosofiaa ja psykologiaa. Vaikka Foucault myöhemmin 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla ilmaisi ihailua *Annales*-histo-

5. Arnold I. Davidson (2001) *The Emergence of Sexuality. Historical Epistemology and the Formation of Concepts*, Cambridge, Mass. & London: Harvard University Press, 192–206. Davidson on Michel Foucault’n luentojen englanninkielisten laitosten toimittaja.

6. David Macey (2004) *Michel Foucault*, London: Reaktion Books, 60.

7. Ks. esim. Lucien Febvre (1987 [1941]) ’La Sensibilité et l’histoire: Comment reconstituer la vie affective d’autrefois?’, teoksessa Roger Chartier et al. *La Sensibilité dans l’histoire*, Brionne: Gérard Monfort, 95–111.

riaa kohtaan, ei ole tietoa hänen suhteestaan historiantutkimukseen 1950-luvulla. Jos hän nuorena marxilaisena suhtautui historiantutkimukseen asiaan kuuluvalla vakaavuudella, sellainen suhde saattoi olla olemassa. Tiedämme vain, että 1960-luvun alkupuolella Foucault solmi hyvät suhteet historiantutkijoihin, etenkin *Annales*-suuntauksen edustajiin. Hän sai historioitsijoilta hyvät arvostelut väitöskirjastaan, esiintyi pääpuhujana heidän tärkeissä konferensseissaan ja sai heiltä tukea viranhauissa.⁸

David Macey totesi, että Foucault ei antanut väitöskirjassaan yksityiskohtaista kuvausta metodistaan. Kannattaa siksi kiinnittää huomiota siihen, että hän antoi siitä yleisluontoisen kuvauksen teoksensa johdannossa. Tuon luonnehdinnan mukaan Foucault'n työ oli rakenteellista tutkimusta, joka tarkasteli historiallisia kokonaisuuksia (*étude structurale de l'ensemble historique*), jotka muodostuivat heterogeenisistä aineksista, mm. käsityksistä, instituutioista, oikeuslaitoksen ja poliisin toimenpiteistä ja tieteellisistä käsityksistä.⁹ Yritän tässä esityksessä osoittaa, että tähän lyhyeen määritelmään sisältyy olennainen osa Foucault'n tutkimusotteen pysyvistä piirteistä.

Foucault Uppsalassa

Michel Foucault työskenteli vuosina 1955–58 Uppsalan yliopiston yhteydessä toimineen Ranskan kulttuurikeskuksen vetäjänä. Uppsalan aika oli hänen uralleen ratkaiseva käännekohta, vaikka onkin vaikeata sanoa, tulivatko tärkeimmät vaikutteet Uppsalan kautta vai Pariisissa vietettyjen loma-aikojen puitteissa. Joka tapauksessa jo kustantajan kanssa ennen Uppsalaa menoa valmiiksi sovittu psykiatrian historiaa esittelevä yleisesitys muuttui perillä *Folie et déraison* -väitöskirjäksi. Foucault luopui aiemmista lähestymistavaltaan ei-historiallisista väitöskirjasuunnitelmista. *Folie et déraison* -teoksessa Foucault'n kannalta uutta oli myös näkökulma, katseen kääntäminen hullusta hänen hulluutensa määrittelijöihin.

Toinen uusi asia Foucault'n näkökulmassa oli historiallisuus, joka tuli Uppsalan kaudella jäädäkseen Foucault'n tutkimusot-

teeseen. Philippe Ariès luonnehti myöhemmin eräässä keskustelutilaisuudessa Foucault'n tarttumista historiaan: ”Pystyäkseen jatkamaan filosofina, oli välttämätöntä että hänestä tuli historiantutkija.”¹⁰ Ariès'n runollinen muotoilu on sikäli ongelmallinen, ettei Foucault ollut filosofi ainakaan missään tavanomaisessa mielessä. Lisäksi väite, että filosofian kaltainen aksiomaattinen ajattelu edes Foucault'n kohdalla tarvitsisi välttämättä historiaa tuekseen, ei vaikuta luontealta ajatukselta. Toisaalta Ranskassa tieteenhistorioitsijoita ilmeisesti pidetään ikään kuin määritelmän mukaan filosofeina. Lausahdus voitaisiinkin tulkita niin, että Foucault'n oli omaksuttava historiallinen metodologia voidakseen jatkaa tieteenhistorian tutkijana. Mutta tämäkin ehdotus ontuu pahasti tautologisuutensa takia. Eräässä 1980-luvun alun tekstissä Foucault esitti vuoden 1955 käännteelleen Ariès'n luonnehdintaa täydentäviä perusteluja. Kokemuksen historiallisten muotojen kehkeytymisen tutkiminen oli valinta, joka johti kokemuksen käsitteen adekvaatimpaan tutkimukseen ja toisaalta kokemuksen ja psykiatristen käytäntöjen adekvaatimpaan yhdistämiseen.¹¹

Mitä Uppsalalla oli tarjottavana Foucault'n metodologiselle käännteelle? Ensinnä on mainittava satunnainen onnenpotku. Uppsalan yliopiston kirjasto oli viisi vuotta aiemmin saanut huomattavan yli 20 000 yksikön laajuisen lahjoituksen ennen vuotta 1800 ilmestynyttä lääketieteellistä kirjallisuutta. Se oli ehditty juuri luetteloida Foucault'n saapuessa. Uppsala oli toinen Ruotsin kukoistava aate- ja oppihistorian keskus Lundin rinnalla ja pian Foucault alkoikin suunnitella väittelevänsä Ruotsissa. Hän antoi kesällä 1957 pari lukua käsikirjoituksestaan aatehistorioitsija Sven Lindrothin arvioitavaksi. Vastaanotto oli niin tyrmäävä, että

8. Ulrich Brieler (1998) *Die Unerbittlichkeit des Historizität. Foucault als Historiker*, Köln, Weimar ja Wien: Böhlau Verlag, 67–72.

9. Michel Foucault (1961) *Folie et déraison: Histoire de la folie à l'âge classique*, Paris: Librairie Plon, vii.

10. Sit. Brieler (1998) 614.

11. Michel Foucault (1984) 'Preface to The History of Sexuality, vol. II', teoksessa Paul Rabinow (toim.) *The Foucault Reader*, New York: Pantheon Books, 334.

Foucault päätti saman tien lähteä kotiin kesken sopimus kautensa.¹²

Foucault'n varhaisia kuvauksia metodistaan

David Macey valitti siis aiheellisesti, ettei *Folie et déraison* -teoksessa esitetä työn omia metodologia lähtökohtia, kuten ei tehdä muissakaan Foucault'n empiirisissä monografioissa. Mutta hän kertoi muissa yhteyksissä lähestymistavastaan paljonkin. Ensimmäisen kerran Foucault selitti lähestymistapaansa kirjeessään professori Lindrothille. Didier Eribon siteeraa kirjettä 10.8. 1957: "... en ole kirjoittamassa psykiatrisen tieteen kehittymisen historiaa, vaan pikemminkin historiaa siitä sosiaalisesta, moraalista ja imaginäärisestä yhteydestä, jossa se on kehittynyt."¹³

Foucault oli asettanut jo ennen Uppsalasta lähtöään laajat raamit hankkeelleen ja luopunut sellaisesta tieteenhistoriasta, joka kuvasi kyseessä olevan tieteenalan johtavien edustajien ajatuksia kehityksenä, jossa jatkuvasti lähestytään totuutta, sitä tilannetta joka tieteessä nyt on saavutettu. Määritelmässä kiinnostavaa on kontekstille annettu korostunut merkitys. Foucault oli kiinnostunut kontekstista, jota luonnehti termit sosiaalinen, moraalinen ja imaginäärinen. Aatehistorioitsija Lindrothille hänen ei tietenkään tarvinnut perustella näkökulman historiallisuutta.

Toinen Foucault'n varhaisista julkisista väitöskirjan metodologisen otteen kuvauksista sisältyy hänen 1969 ehdokasesittelyynsä Collège de France -tiedeakatemiaan. Hän aloittaa sen *Folie et déraison* -teoksen kysymyksenasettelun yksityiskohtaisella läpikäynnillä. Häntä kiinnosti mitä tietyllä aikakaudella tiedettiin hulluudesta. Hän jakoi tämän vielä näin ilmaistuna epämääräisen kysymyksen osiinsa: ensin lääketieteelliset teoriat, yleiset pelot ja ennakkoluulot, teatteri ja kirjallisuus hulluuden määrittelijänä. Mutta samalla hän totesi, että jotain olennaista jäisi pois, jos jättäisiin tavanomaisen aatehistorian käyttämään lähdemateriaaliin.

Kiinnostavaa oli myös miten hullut tunnistettiin, erotettiin muista, suljettiin yhtei-

sön ulkopuolelle, teljettiin laitoksiin ja hoidettiin; millaisissa instituutioissa se tehtiin. Mitkä virkamiehet päättivät ja millä kriteereillä; millaisilla metodeilla hulluja hoidettiin, rangaistiin tai parannettiin; lyhyesti millaisen instituutioiden ja käytäntöjen verkoston keskellä käsitys hulluudesta tuotettiin. Tästä syystä tieteellisen kirjallisuuden läpikäynti ei riittänyt, oli tutkittava myös arkistoja ja niiden sisältämiä määräyksiä, ohjesääntöjä, sairaala- ja vankila-asiakirjoja, oikeuspöytäkirjoja jne. Tutkimuskohde ei ollut teoreettisen tai tieteellisen diskurssin tai kirjallisuuden näkyvä kokonaisuus, vaan säännelty jokapäiväinen käytäntö.¹⁴

Tämä Foucault'n metodologisen otteensa määrittely oli kauan tuntematon, koska se sisältyi vihkoseen, josta otettiin vain pieni painos. Painate ei tullut koskaan myyntiin, vaan jaettiin pelkästään asianosaisille haku-prosessin yhteydessä. Didier Eribon siteerasi sitä kuitenkin laajasti elämäkertateoksessaan ja teksti on siksi tuttu kaikille Foucault-tutkijoille.¹⁵ On kiinnostavaa, että Foucault tässä tilanteessa määritteli, että hänen pääteoksensa ei ollut "tavanomaista" aatehistoriaa, sillä hänestä oltiin tekemässä aatehistorian oppituolin haltijaa Collège de France -instituuttiin. Oppialan nimeksi tulikin varsin erikoinen ajatusjärjestelmien historian tutkimus.

On siis olemassa eräitä Foucault'n omia luonnehdintoja hänen metodologiastaan jo 1960-luvulta. Niille on tyypillistä, että hän määrittelee itsensä pelkkää diskurssia, pelkkää "tavanomaista" aate- tai oppihistoriaa laajemmasta ilmiöstä kiinnostuneeksi. Myöhemmältä ajalta, 1970- ja 1980-luvulta näitä lausuntoja on vielä enemmän.¹⁶ Tämä "ta-

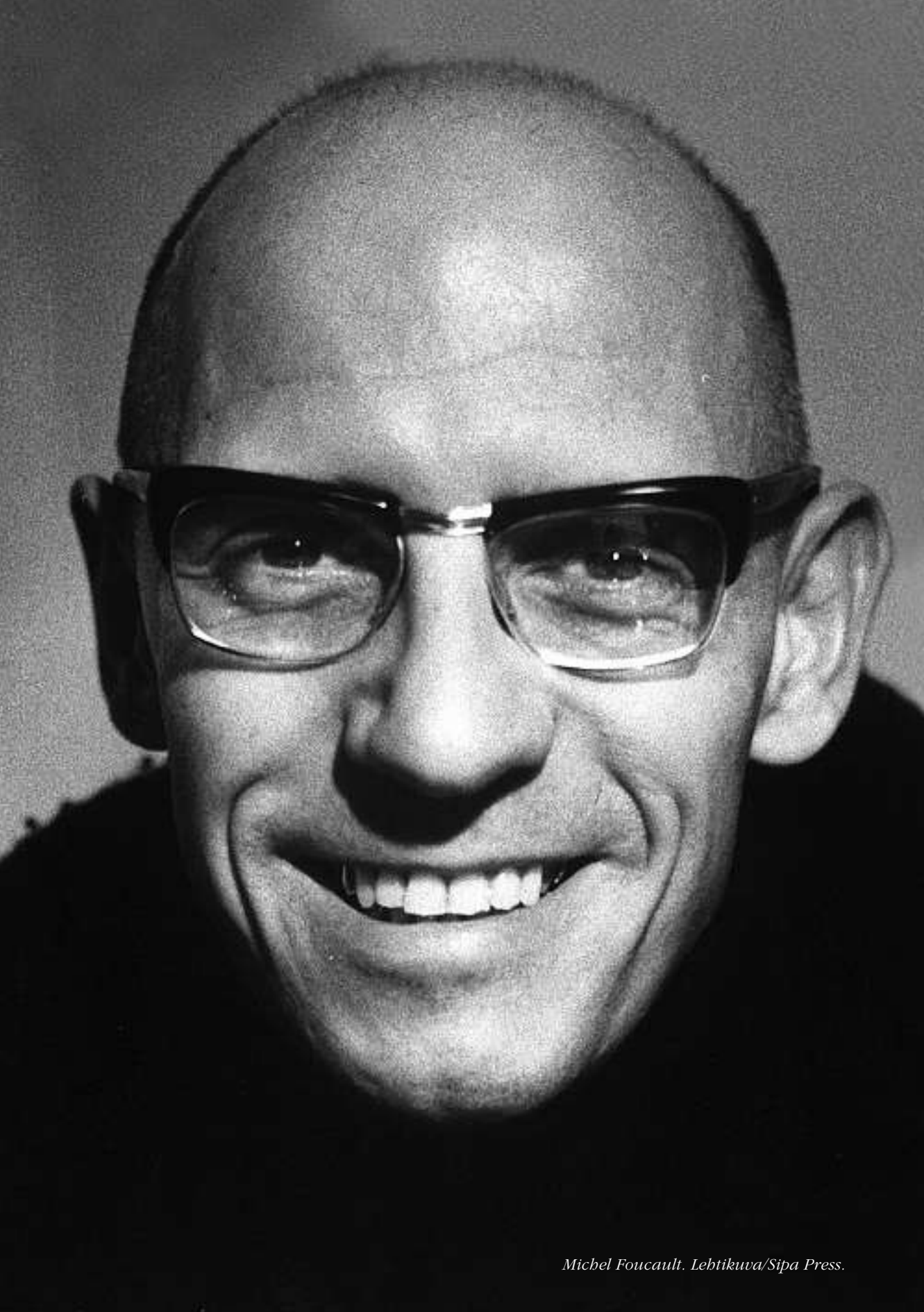
12. Didier Eribon (1993) *Michel Foucault*, suom. Päivi Järvinen ja Pertti Hynynen, Tampere: Vastapaino, 46–51; Macey (2004) 46–51.

13. Eribon (1993) 116–117.

14. Michel Foucault (1997a) 'Candidacy Presentation: Collège of France, 1969', teoksessa Michel Foucault: *Ethics. Subjectivity and Truth. The Essential Works of Michel Foucault 1954–1984*, vol 1, London: Allen Lane, 5–10.

15. Eribon (1993) 252–255.

16. Matti Peltonen (2004) 'From Discourse to Dispositif: Michel Foucault's Two Histories', *Historical Reflections/Reflexions historiques* 30:2, 211–212.

Michel Foucault. Lehtikuva/Sipa Press.

vallisen” aatehistoriallisen tutkimusotteen selvästi ylittävä lähestymistapa on tärkeitä panna merkille, kun pohtii Foucault’n tutkimusotteen historiallisuutta. Samalla on kuitenkin huomattava, että myös Foucault’n aatehistoria, esimerkiksi siltä osin kuin se oli arkeologiaa ja/tai genealogiaa, poikkesi vielä 1950- ja 1960-luvulla yleisestä akateemisen aatehistorian otteesta. Hän oli esimerkiksi kiinnostunut myös tuntemattomiksi jääneiden ajattelijoiden töistä ja ”epäpätevästä” teorioista.

Edellä mainitussa ehdokasesittelyssään Collège de France -instituuttia varten Foucault meni vielä paljon siteerattuja ajatuksia pidemmälle tutkimusotteensa kuvauksessa. Hän kertoi avoimesti myös puutteista ja epäonnistumisista 1960-luvun töissään. Ehdokasesittelyssään vuonna 1969 Foucault määritteli *Les Mots et le choses* -teoksen (1966) kokeiluksi, jossa hän sivuutti tarkastelemiansa ilmiöiden käytännöllisen ja institutionaalisen puolen, luopumatta kuitenkaan ajatuksesta ottaa ne huomioon myöhemmin.¹⁷ Italiassa vuonna 1978 antamassaan haastattelussa hän lähestulkoon irtisanoutui tästä marginaalisesta teoksesta, joka ei ollut aidosti hänen työnsä. Tutkimus oli kirjoitettu vain tieteenfilosofian asiantuntijoille ja suunniteltu yhteistyössä Georges Canguilhemin kanssa. Se oli hänelle pelkkä muodollinen harjoitus.¹⁸

Les Mots et le choses -teoksessa Foucault keskittyi tieteellisten diskurssien kokonaisuuksien hahmotteluun. Rajoittuminen tilapäisesti vain diskurssien tasoon pakotti hänet luopumaan historiallisen muutoksen tarkastelusta. Tämä rajaus sai hänet näyttämään monen lukijan silmissä muodikkaalta strukturalistilta. Toiset puolestaan arvostelivat häntä epähistoriallisuudesta ja antimarxilaisuudesta. Paljon keskustelua herättänyt teos oli myyntimenestys, mutta Foucault itse näytti myöhemmin melkein häpeävän sitä. Hän luopui pian – vuoteen 1969 mennessä – *Les Mots et les choses* -teoksessa esitellystä *épistémén* käsitteestä tieteellisten diskurssien kokonaisuutta kuvaavana terminä ja ryhtyi hakemaan toista tapaa luonnehtia väitöskirjansa johdannossa mainitsemiaan ”historiallisia kokonaisuuksia”. Aika-

laiset panivat tämän käänteen merkille kiinnostuksella.¹⁹

Foucault ja dispositiivi

Foucault käytti 1970-luvun alusta lähtien häntä kiinnostaneesta pelkkiä diskursseja laajemmasta ”historiallisesta kokonaisuudesta” nimitystä *dispositif*. Dispositiivi oli kokonaisuus, jossa diskurssi yhdistyi jonkin diskurssin ulkopuolella olevan elementin, ei-diskurssin kanssa. Muussa tapauksessahan uusi käsite ei olisi ollut tarpeellinen. Termi *dispositif* on johdettu ranskan verbistä *disponer*, jota voidaan käyttää esimerkiksi merkityksessä asetella (kukkia), kattaa (pöytä) tai järjestää (joukot). Sille ei ole muissa kielissä yhtä selkeää käännöstä. Ongelmana onkin ollut se, etteivät kääntäjät, ainakaan aluksi, olleet lainkaan tietoisia Foucault’n dispositiivi-sanalle antamasta erikoismerkityksestä diskursseja ja käytäntöjä yhdistävänä kokonaisuutena. Niinpä se on yleensä käännetty yksipuolisesti vain dispositiivin käytännöllisyyttä korostavalla tavalla. Etenkin englanniksi se on käännetty eri teksteissä hyvin kirjavalla ja epä johdonmukaisella tavalla (esimerkiksi sanoilla *apparatus, device, deployment, construct, grid of intelligence, mechanism, organisation, system, positivities* jne.). Menettely on lisännyt vaikeutta tunnistaa tämän käsitteen olemassaoloa ja keskeistä luonnetta Foucault’n ajattelussa.²⁰

Dispositiivi on metodologinen käsite, joka kattaa Foucault’n koko tuotannon 1950-luvun puolivälistä lähtien. Ainoa poikkeus on 1960-luvun jälkipuoliskon kaksi teosta, *Les Mots et les choses* ja sen lähestymistapaa ruotiva ja siihen kohdistettua kritiikkiä vastaan puolustautuva *Tiedon arkeologia*. Hän ei kuitenkaan käyttänyt sanaa *dispositif* ennen 1970-lukua, vaan diskurssiivisen ja ei-diskurssiivisen välisestä suhteesta puhuttiin eri tavoin tilanteen mukaan. Vuonna 1968 haastattelussaan ”Politics and the study of discourses” Foucault yritti määrittellä lähestymistapansa *Tiedon arkeologiassa* myöhemmin tutuiksi tulevien diskurssiivisen käytännön ja diskurssiivisen muodostelman käsitteiden kautta.

Hän jakoi diskurssin transformaatiot kol-

meen ryhmään puhuen intradiskursiivisista, interdiskursiivisista ja ekstradiskursiivisista suhteista. Esimerkkeinä viimeksi mainituista suhteista diskursiivisten muodostumien ja niiden ”ulkopuolen” välillä hän mainitsee *Folie et déraison* ja *Naissance de la clinique* -teokset ja niissä tarkastellut ”korrelaatiot lääketieteellisen diskurssin ja taloudellisten, poliittisten ja sosiaalisten muutosten koko paletin välillä”.²¹ On helposti nähtävissä, miten kömpelöä tällainen menettely kirjallisesta näkökulmasta oli.

Aivan vastaavia luonnehdintoja diskursiivisten ”yleisinä puitteina toimivien ei-diskursiivisten käytäntöjen” tarkastelun kuulumisesta olennaisena osana arkeologiseen analyysiin löytää *Tiedon arkeologia* -teoksesta.²² Teoksen läheinen suhde *Les Mots et les choses* -tutkimukseen rajoittaa kuitenkin tarkastelun diskursseihin ja Foucault’n positio jää vielä 1969 epämääräiseksi, vaikka hän pyrkikin sitä täsmentämään monissa haastatteluissa. Vielä 1970-luvun alussa Foucault käytti aika ajoin ilmausta ”diskursiivinen käytäntö”, joka on hämännyt monia tutkijoita ja ollut perustana käsityksille, että Foucault olisi pitänyt käytäntöjä diskursseina, vaikka käsitteellä ”diskursiivinen käytäntö” viitattiin diskurssien ominaisuuksiin. 1970-luvun puolivälissä Foucault kuitenkin jo käyttäjä itsestään selvällä tavalla ”diskursiivisten ja ei-diskursiivisten käytäntöjen” kokonaisuudesta termiä dispositiivi.

Seuraava dispositiivin käsitettä luonnehtiva lainaus on Foucault’n haastatteluja ja artikkeleita sisältävästä erittäin tunnetusta antologiasta *Power/Knowledge*, jonka Colin Gordon toimitti vuonna 1980. Se on vuonna 1976 tehdystä haastattelusta ja antaa selviä viitteitä dispositiivi-käsitteen merkitykselle Foucault’n metodologiassa:²³

”Se, mitä olen yrittänyt tavoittaa tällä käsitteellä, on ensinnäkin täysin heterogeenisten diskurssien, instituutioiden, arkkitehtonisten muotojen, sääntelypäästösten, lakien, hallinnollisten toimenpiteiden, tieteellisten lausuntojen sekä filosofisten, moraalisten ja filantrooppisten ehdotusten kokonaisuus – lyhyesti yhtä paljon sanotun kuin sanomatta jääneen tavoittaminen. ...

Toiseksi se mitä haluan identifioida dispositiivilla on juuri yhteys näiden heterogeenisten elementtien välillä. Siten tietty diskurssi voi ilmetä tiettyinä aikana jonkin instituution ohjelmana, ja toisena hetkenä olla oikeuttamassa tai kätkemässä tiettyä käytäntöä, joka itse vaikenee, tai tietoisena uudelleentulkintana tälle käytännölle, avauksena jollekin uudelle rationaalisuuden kentälle. ... Kolmanneksi, tarkoitan dispositiivilla muodostumaa, jonka päätehtävä on tiettyinä ajankohtana vastata johonkin kipeään tarpeeseen.”

Kolme seikkaa kiinnittää tässä vain osittain käännettyssä määritelmässä huomiota. Ensinnä Foucault’ta kiinnosti myös ei-diskursiivinen samanarvoisena diskursiivisen kanssa. Hänelle ei olisi tullut mieleen uransa missään vaiheessa samastaa nämä todellisuuden eri alueet ja vielä vähemmän sisällyttää ei-diskursiivinen diskursiiviseen.²⁴

17. Foucault (1997a) 6.

18. Michel Foucault (1991b [1987]) *Remarks on Marx. Conversation with Duccio Trombadori*, New York: Semiotext(e), 100.

19. Dominique Lecourt (1975) *Marxism and Epistemology. Bachelard, Canguilhem, Foucault*, London: New Left Books, 188.

20. Eräät Foucault-tutkijat mainitsevat ohimennen dispositiivin käsitteen ja tuovat joskus esille myös siihen liittyvä käännösvaikeudet, mutta eivät ota tätä Foucault’n keskeistä käsitettä huomioon omissa tarkasteluissaan riittävän vakavasti. Vrt. esim. Dreyfus & Rabinow (1982) 120–122; David M. Halperin (1995) *Saint-Foucault. Towards a Gay Hagiography*, Oxford: Oxford University Press, 189 tai Davidson (2001) 205.

21. Michel Foucault (1991a [1967]) ’Politics and the Study of Discourses’, teoksessa Graham Burchell, Colin Gordon & Peter Miller (toim.) *The Foucault Effect. Studies in Governmentality*, London: Harvester Wheatsheaf, 58.

22. Vrt. Esim. Michel Foucault (2005a[1969]) *Tiedon arkeologia*, suom. Tapani Kilpeläinen, Tampere: Vastapaino, 43, 62, 63, 71, 91, 205, 215, 232.

23. Michel Foucault (1980a [1977]) ’The Confession of the Flesh’, teoksessa Michel Foucault *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*, Manchester: The Harvester Press, 194–195.

24. Yllä siteeratusta *Power/Knowledge*-kokoelman haastattelussa Colin Gordon kääntää dispositiivin englannin kielen sanalla *apparatus*, mutta harmittavaa kyllä samassa kokoelmassa myös koneistoa tarkoittava sana (*l’appareil*) käännetään samoin. Kun kahdessa lähes samanaikaisessa englanninkielisessä Foucault-tekstissä Alan Sheridan (*Discipline and Punish*, 1977) käytti dispositiivista käännöstä *mechanism* ja Robert Hurley (*History of Sexuality: An Introduction*, 1978) sivulta 106 saakka käännöstä *deployment* ja sitä ennen

Erityisen merkillepantavaa *Power/Knowledge* -kokoelmaan sisällytetyssä haastattelussa on, että Foucault'ta kiinnosti erityisesti diskurssien ja käytäntöjen muuttuva historiallinen suhde, joka siis ei ole etukäteen määrätty tai vakioinen. Pitää samalla kuitenkin korostaa sitä, että vaikka hän korosti dispositiivien historiallisuutta, ei historiallisuus tässä tarkoittanut 1800-luvun historismin tapaan partikularismina käsitettyä historiallisuutta, jokaisen hetken tai tapahtuman erityisyyttä. Vielä on huomattava diskurssien ja käytäntöjen suhteesta syntyvän kokonaisuuden, dispositiivin uppoutuminen funktionaalisesti laajempaan historialliseen tilanteeseen. Tässä ajatuksessa ilmenee Foucault'n historiallisuuden kontekstualisoiva luonne. Hän lähti tässäkin metodologiansa aspektissa liikkeelle siitä, että maailma, jota diskurssien ja käytäntöjen avulla jäsenämme ja muokkaamme, on kaiken lähtökohta, eikä pelkkä lopputulos.

Nimimerkillä Maurice Florence eräiseen ranskalaiseen filosofiseen sanakirjaan kirjoittamassaan artikkelissa ”Foucault” Michel Foucault myös muotoili metodologisia lähtökohtiaan tavalla, joka sulkee pois hänen ajattelunsa perusteiden konstruktivistisen ymmärtämisen:²⁵

”Hulluuden’, ’rikollisuuden’ tai ’seksuaalisuuden’ universion luonteen kiistäminen ei merkitse, että nämä käsitteet eivät viittaisi mihinkään, että ne olisivat vain kuvitelmia, jotka on luotu oikeuttamaan kyseenalaisia tarkoituksia. Enemmästä on kyse kuin vain siitä yksinkertaisesta havainnosta, jonka mukaan niiden sisältö vaihtelee ajankohdan ja olosuhteiden mukaan.”

Ei ole pienintäkään epäilystä siitä, ettei Foucault olisi kirjoittaessaan 1970-luvulla nykyisin keskeisimpänä pidettyjä tutkimuksia pitänyt tutkimuskohdettaan diskurssia merkittävästi laajempana. Hän myös puolusti itse ajatteluaan sen idealistisia tulkin-toja vastaan monissa haastatteluläusunnoissa ja luennoillaan, jopa viimeiseksi jääneellä luentosarjalla Kaliforniassa keväällä 1983.²⁶

Foucault alustavissa dispositiivin määri-

telmissä näkyy jännite heterogeenisen ja dualistisen luonnehdinnan välillä. Välillä hän liikkeelle lähtiessä korostaa dispositiivin moniaineksisuutta tavalla, joka tuo mieleen ranskalaisen sosiologin ja etnologin Marcel Maussin ”totaalisen sosiaalisen faktan” (*la fait social total*) käsitteen ja siihen liittyvän metodologisen ajattelun. Maussin käsityksen mukaan kaikissa merkittävässä yhteiskunnallisissa instituutioissa ilmenee samanaikaisesti yhteiskuntaelämän eri aspektit, sosiaalinen, juridinen, taloudellinen, esteettinen, ja niin edelleen. Hän korosti myös tällaisten ilmiöiden konkreettista ja historiallista tarkastelua.²⁷

Marcel Mauss oli opettajana ja tutkijana suuri vaikuttaja Foucault'n opettajien sukupolvelle. Maussin metodologisen ajattelun tämä juonne saattoi yltää Foucault'hon Uppsalassa saakka Georges Dumezilin välityksellä. Tämä merkittävä Maussin oppilas juuri järjesti Foucault'n Ruotsiin. Foucault puolestaan kiitti Dumeziliä virkaanastujaisluennossaan diskurssien ja instituutioiden suhteen tutkimisen opettamisesta.²⁸ Toisaalta Foucault kuitenkin useimmiten tiivistä dispositiivin viime kädessä dualistisesti sanotun ja ei-sanotun, diskursiivisen ja ei-diskursiivisen, asenteiden ja toiminnan ja kaikkein useimmin diskurssien ja käytäntöjen muodostamaksi kokonaisuudeksi. Dualistisen määritelmän lähtökohtana voi nähdä yksinkertaistetun historiallisen materialismin perusta/päällysrakenne-erottelun. Näin Foucault'n voisi sanoa dispositiivien määrittellessään horjuneen Maussin ja Marxin välillä.

Dispositiivi Foucault'n pääteoksissa

Teoksissa *Folie et déraison*, *Surveiller et punir* ja *La volonté de savoir* niille yhteinen perusjuoni (hullujen vapauttaminen, humanistisempi rangaistuskäytäntö tai 1960-luvun seksuaalinen vapautuminen) koostuu joukosta vahvoja ja itsenäisiä diskursseja. Nämä diskurssit eivät kuitenkaan redusoidu jäänöksettömästi siihen, miten jokapäiväiset käytännöt poikkeavien yksilöiden käsitteilyssä, lakia rikkoneiden ojentamisessa tai seksuaalisuuden alueella muuttuivat. Olikin syntynyt tärkeitä käytäntöjä, joita nämä dis-

kurssit eivät kattaneet (esimerkiksi panoptikon jota humanistisen rangaistuskäytännön teoria ei lainkaan tuntenut) eivätkä edes ota puheeksi, vieläpä saattavat jopa olla täysin ristiriidassa niiden kanssa. Tämä on tärkeää Foucault'n tarkoitukselle, sillä ilman diskurssin suhteuttamista käytäntöihin hän ei olisi saanut hätkähdyttäviä tuloksiaan, jotka tekivät hänen teoksistaan niin kiinnostavia ja kiistanalaisia.

Ajatellaan esimerkiksi *Tarkkailla ja rangaista* -teoksen alkua, kahden rangaistusmuodon vertailua niiden välisen epäjatkuvuuden osoittamiseksi, jossa fyysinen tuomitun ruumiin silpominen ja häpäiseminen tulee verratuksi yksittäissellissä tarkasti valvottuna istumiseen rankaisemisen muotoina. Kuka kutsuisi kumpaakaan toimintaa missään mielekkäässä merkityksessä diskurssiksi? Panoptikon ei myöskään ole diskurssi vaan rakennus, joka synnyttää tai mahdollistaa tiettyjä käytäntöjä, jotka ovat aluksi vain satunnaisessa suhteessa niihin diskursseihin, joilla vankilan rakentaminen oikeutetaan tai jotka ovat ideologisesti hallitsevia kun vankiloita alettiin rakentaa.²⁹

Ilman dispositiivin käsitettä, ottamalla perspektiiviksi vain diskurssien muodostama puheavaruus, olisi mahdotonta ymmärtää esimerkiksi *Tarkkailla ja rangaista* -teoksen päätulosta, sitä miten kaikista hyvistä laeista ja teorioista huolimatta, aivan riippumatta hyvistä tarkoituksista käyttää vankilaa rikollisten kasvattamiseksi kunnan kansalaisiksi, vankila onnistuikin aivan päinvastaisessa tehtävässä, rikollisuuden vakaan tason ylläpitämisessä. Mitä dispositiivin käsitteeseen keskittyminen tuo esille Foucault'n pääteoksista *Folie et déraison* mukaan lukien? Mielestäni se pakottaa ennen kaikkea noteeraamaan vakavalla tavalla Foucault'n käsitteiden historiallisuuden.³⁰

Foucault'n historiallisuus ei ollut kuitenkaan historismia, vaan lähempänä esimerkiksi *Annales*-koulukunnan talous- ja sosiaalhistoriaa. Historiallisella otteellaan Foucault väisti 1950- ja 1960-luvun yhteiskuntatieteiden pahimman metodologisen ongelman, käsitteenmuodostuksen universalismin. Tässä mielessä hänen tiensä oli

samansuuntainen monen käsitteitään tietoisesti kehittälevän historiallisen sosiologin kanssa. Universalista käsitteenmuodostuksesta luopuminen aiheutti myös merkittäviä rajoituksia. Käsitteet eivät voineet olla yhtä täsmällisiä ja yhtä vakaita kuin teorioissa, jotka eivät pyri historialliseen konkreettisuuteen. Käsitteiden pätevyysalaan ja yleisyyteen tulee helposti väljyyttä ja epävarmuutta. Universalismin torjumisen voi rinnastaa saavutuksena modernisaatioteorian sivuuttamiseen, missä Foucault onnistui ehkä parhaiten teoksessaan *Tarkkailla ja rangaista*. Juuri modernisaatioteorian haastaminen teki tästä teoksesta aikalaisille niin puoleensa vetävän lukukokemuksen.

Foucault'n laajan tuotannon viimeinen suuri teema oli ”subjektiksi tuleminen” his-

vaihtelevasti kahdeksaa muuta termiä, jäivät Foucault'ta englanniksi lukevat tuuliajolle Foucault'n metodologisen terminologian suhteen. Hurleyn käännöksen mielenmuutos liittyy siihen, että sivulla 106 (ranskankielisen alkuteoksen sivulla 140) Foucault oli kursivoinut sanan *dispositif* kaksi kertaa. Se oli synnyttänyt kääntäjässä tunteen siitä, että termissä oli jotain erityistä. Valitettavasti hänellä ei paneutunut asiaan huolellisesti. Ks. Michel Foucault (1978) *The History of Sexuality. Volume One: An Introduction*, Harmondsworth: Penguin Books, alkuteos Michel Foucault (1976) *Histoire de la sexualité I. La volonté de savoir*, Paris: Gallimard.

25. Michel Foucault (1994[1984]) 'Foucault, Michel, 1926–', teoksessa Gary Gutting (toim.) *The Cambridge Companion to Foucault*, Cambridge: University of Cambridge Press, 317.

26. Michel Foucault (2001) *Fearless Speech*, Los Angeles: Semiotext(e), 171–172.

27. Claude Lévi-Strauss (1987) *Introduction to the Work of Marcel Mauss*, London: Routledge & Kegan Paul, 25–31; Alexander Gofman (1998) 'A Vague but Suggestive Concept: The "Total Social Fact"', teoksessa Wendy James & N. J. Allen (toim.) *Marcel Mauss: A Centenary Tribute*, New York: Berghahn Books, 63–70.

28. Marcel Fournier (2005), *Marcel Mauss. A Biography*, Princeton: Princeton University Press, eri kohdin; Michel Foucault (1993 [1971]) *Diskursens ordning*, Stockholm/Steag: Brutus Östlings Bokförlag/Symposion, 50.

29. Michel Foucault (1997b [1984]) 'What is Called Punishing?', teoksessa Michel Foucault: *Power. Essential Works of Foucault 1954–1984*, vol. 3, New York: The New Press, 382–393.

30. Äskettäisessä esseessään *Che cos'è un dispositivo?* (2006) italialainen filosofi Giorgio Agamben Heidegger-vaikutteisessa Foucault'n keskeisen käsitteen tulokinnassa sivuuttaa kokonaan käsitteen historiallisuuden. Ks. Giorgio Agamben (2008) *Was ist ein Dispositiv?*, Zürich & Berlin: diaphanes.

toria. Hän otti esille *Seksuaalisuuden historia* -projektinsa loppuvaiheessa minätekniikat ja totuuspelit. Tämä myös ”itsestä huolehtimiseksi” kutsuttu teema oli sikäli mielenkiintoinen, että se oli kiinnostunut jokapäiväisistä eettisistä käytännöistä. Tätä kysymystä käsittelevällä luentosarjallaan luvulla vuonna 1981–82 Foucault määritteli siirtymän itsestä huolehtimisen dispositiivista toiseen.³¹

”Haluan sanoa, että se joka haluaa tutkia subjektiviteetin historiaa – tai paremmin sanottuna, subjektin ja totuuden välisten suhteiden historiaa – joutuu kaivamaan esille hyvin pitkän ja hitaan muutoksen, jossa subjektiviteetin dispositiivi määritellynä tietämisen spirituaalisuutena ja subjektin totuuskäytäntöinä, muuntuu toiseksi subjektiviteetin dispositiiviksi, joka on meidän omamme, ja jota hallitsee kysymys subjektin itsetuntemuksesta ja subjektin lainkuuliaisuudesta.”

Aivan samoin kuin *Folie et déraison* -teoksessa neljännesvuosisata aikaisemmin, jossa Foucault kysyi millaisten käytäntöjen ja instituutioiden keskellä hulluus määriteltiin eri aikoina, hän tässäkin pohti yksilöllisyyden kokemuksen käytäntöjä. Luennossaan ”The Hermeneutics of the Self” Yhdysvalloissa Foucault mainitsi varhaiskristillisiin ”minäkäytäntöihin” kuuluneen sellaiset filosofisen ajattelun perustyökäluet kuten ”säkki ja tuhka, paastoaminen, itsensä kurittaminen ja ryhmärukoilu”.³²

Foucault’n historialliset käännekohtat

Eräässä vuonna 1967 antamassaan haastattelussa Foucault piti vuotta 1955 käännekohtana ajattelussaan, oikeastaan sen alkuna: ”...vuodesta 1955 olen pääasiallisesti omistautunut analysoimaan merkityksen ilmaantumisen muodollisia ehtoja”.³³ Vuosi 1955 oli juuri ajankohta, jolloin Foucault muutti Uppsalaan ja aloitti työn uuden väitöskirja-aiheen kimpussa. Väitöskirjatyön vaikutukset heijastuivat myöhemmin kahteen suuntaan. Foucault lisäsi historiallisen katsauksen vuonna 1954 ilmestyneen esi-

koisteoksensa *Malade mentale et personnelle* toiseen vuonna 1962 ilmestyneeseen laitokseen.

Tämä lyhyt jakso on tekijän itsensä välittömästi väittelyn jälkeen laatima lyhennelmä *Folie et déraison* -teoksesta. Siitä ilmenee, miten tärkeänä Foucault piti historiallista tutkimusotettaan.³⁴ Foucault pyrki aina tekstin ulkopuolelle tutkien sen synnyn ja olemassaolon ehtoja. Sekä diskurssit että käytännöt olivat ”historiallisia”, paikkaan ja aikaan sidottuja ja siten pätevuysalaltaan rajattuja. Tämä vuonna 1962 Foucault’n esikoisteokseensa lisäämä korostus suuntautui yhteiskuntatieteissä jylläävää käsitteiden universalismia ja etenkin strukturalismia vastaan.

Foucault’n *Folie et déraison* -teoksesta johtaa myös linja myöhempään, usein hänen pääteoksenaan pidettyyn tutkimukseen *Tarkkailla ja rangaista*. Tämä välillä lähestulkoon katkennut yhteys käy ilmi Foucault’n 1973–74 pitämästä luentosarjasta *Le Pouvoir psychiatrie*.³⁵ Tuolloin hän kehitti väitöskirjansa teemoista käsin ”kuriyhteiskunnan” käsitettä ja esitteli opiskelijoilleen ensi kertaa Jeremy Benthamin luonnosteleman panoptikon-vankilan yksilöllistävän ja kaikkialle tunkeutuvan vallankäytön symbolina. Näihin aikoihin hän lienee myös löytänyt tai palauttanut mieleensä ruttotautia vastaan suojautuvien kaupunkien järjestyssäntöjä 1600-luvulta. Rutolta suojautuva kaupunki antoi mallin ”sisään sulkevasta” vallankäytöstä vastakohtana ”ulosulkeville” malleille, jotka vielä 1960-luvulla hallitsivat Foucault’n ajattelua.

Samalla Foucault palasi visuaalisuutta korostaviin tarkasteluihin. Kurin ylläpitäminen katseen avulla onkin noussut hänen myöhäistuotantonsa tunnetuksi erityispiirteeksi.³⁶ Syksyyn 1973 mennessä Foucault oli myös lopullisesti omaksunut käyttöönsä dispositiivin käsitteen. Kun varhaisimmat 1970-luvun luentosarjat lopulta ilmestyvät, dispositiivin termin omaksuminen voidaan ajoittaa tarkemmin. Alustavasti kuitenkin 1970-luvun alkuvuodet hahmottuvat Foucault’n ajattelussa samanlaiseksi tärkeäksi vaiheeksi kuin 1950-luvun puoliväli. Lisäksi nämä murroskohdat liittyvät toisiin-

sa merkittäväällä tavalla, sillä Foucault ei vuoden 1973–74 luentosarjalla kääntynyt väitöskirjansa puoleen vain sitä arvostellen, vaan käyttäen sitä myös lähtökohtana uusille tarkasteluille.

Foucault puhui vielä luentosarjansa *Le Pouvoir psychiatrie* alussa ikään kuin olisi kirjoittamassa jatkoa väitöskirjalleen. Hän mainitsi toistuvasti ”toisen tutkielmansa”. *Folie et déraison* -teoksessa Foucault vielä määritteli tekevänsä rakenteellista tutkimusta historiallisista kokonaisuuksista. Luentosarjalla psykiatrisesta vallasta hän alkoi kutsua tutkimiaan ilmiöitä ”dispositiiveiksi”, diskurssien ja käytäntöjen muodostamiksi historiallisiksi kokonaisuuksiksi. Sana dispositiivi esiintyy luennoilla etenkin kahdessa merkityksessä. Foucault puhuu siirtymisestä itsevaltiuden dispositiiveista (*dispositifs de souveraineté*) kurin dispositiiveihin (*dispositifs disciplinaires*).

Pääosa tekstistä analysoi erilaisien kurin dispositiivien muotoja, kuten panoptikonin dispositiivia, klinikan dispositiivia tai psykiatrista ja neuropsykologista dispositiivia. Tiheimmin luentosarjan tekstissä esiintyy termi kurin dispositiivi (44 kertaa). Luentosarjan teemat täsmentyivät pian teoksissa *Surveiller et punir* (1975) ja *La volonté du savoir* (1976). Edellisen teoksen ranskan-kielisessä laitoksessa termi dispositiivi esiintyy lähes 40 kertaa, jälkimmäisessä yli 90 kertaa, mutta kummankin teoksen englantinkielisessä laitoksessa, kuten edellä viitteessä 24 jo selostin tarkemmin, dispositiivin käsitteen keskeisyys katosi näkyvistä. Saman havainnon voi tehdä teoksen *Surveiller et punir* suomennoksesta *Tarkkailla ja rangaista*.³⁷

Se epätydyttävä tapa, jolla Foucault oli vielä väitöskirjassaan luonnehtinut tutkimusotettaan ”historiallisten kokonaisuuksien” rakenteelliseksi tutkimukseksi, oli 1970-luvun puoliväliin mennessä tullut täsmälli-

semmin luonnehditukseksi diskurssien ja käytäntöjen systeemien, dispositiivien tarkasteluksi. Teoreettiset harha-askeleet ja kriittiset törmäykset muiden projekteihin pitkin 1960-lukua synnyttivät uusia muotoiluja. Foucault toi jatkuvasti esille, miten tärkeitä materiaalistien käytäntöjen ja instituutioiden analyysi hänelle oli. Hän korosti miten psykiatriset opit 1800-luvulla kehittyivät erillään psykiatristen hoitolaitosten käytännöistä tai vankila syntyi täysin erillään 1700- ja 1800-luvun vaihteen intellektuellien ja poliitikkojen ajatuksista, joissa hahmoteltiin aivan erilaista modernia rangaistusjärjestelmää. Maailma syntyi sanojen ja tekojen ristiriidoista. ■

31. Michel Foucault (2005b [2001]) *The Hermeneutics of the Subject. Lectures at the Collège de France 1981–1982*, New York: Palgrave, 319.

32. Michel Foucault (1999b[1980]) 'About the Beginning of the Hermeneutics of the Self', teoksessa Jeremy R. Carrette (toim.) *Religion and Culture by Michel Foucault*. Manchester, Manchester University Press, 172.

33. Michel Foucault (1999a [1967]), 'Who are you, professor Foucault?', teoksessa Jeremy R. Carrette (toim.): *Religion and Culture by Michel Foucault*, Manchester: Manchester University Press, 88.

34. Michel Foucault (1976 [1954]) *Mental Illness and Psychology*, Berkeley: University of California Press.

35. Michel Foucault (2006b) *Psychiatric Power. Lectures at the Collège de France 1973–74*, Houndmills: Palgrave, alkuteos Michel Foucault (2003) *Le pouvoir psychiatrique. Cours au Collège de France, 1973–1974*, Paris: Gallimard & Seuil.

36. Martin Jay (1996) 'Vision in Context: Reflections and Refractions', teoksessa Teresa Brennan & Martin Jay (toim.) *Vision in Context. Historical and Contemporary Perspectives on Sight*, New York & London: Routledge, 4.

37. *Tarkkailla ja rangaista* -suomennoksessa Eeva Nivanka on kääntänyt dispositiivin mm. sanoilla elin, järjestelmä, järjestely, järjestys, laite, laitos, laitteisto, keino, kokonaisuus, koneisto, muoto, rakennelma, tapa, toimenpide, väline ja välineistö. Ks. Michel Foucault (1980b) *Tarkkailla ja rangaista*, suom. Eeva Nivanka, Keuruu: Otava; alkuteos Michel Foucault (1975) *Surveiller et punir, Naissance de la prison*, Paris: Gallimard.